

OSOBA NAUCZYCIELA – WARUNEK JAKOŚCI OCENIANIA WEWNĄTRZSZKOLNEGO

Autorka przedstawia wyniki ankiety na temat *Jakie są marzenia ucznia o nauczycielu, który go ocenia?* Według uczniów najważniejszy w szkole jest nauczyciel, najpierw jako osoba, potem jako fachowiec. Nauczyciele mają na ten problem odmienną opinię, według nich najważniejsze są ich kompetencje oraz narzędzia dydaktyczne. Zbudowano listę umiejętności oceniania, których można się nauczyć oraz listę cech dojrzałej osobowości nauczyciela, które są owocem pracy nad sobą.

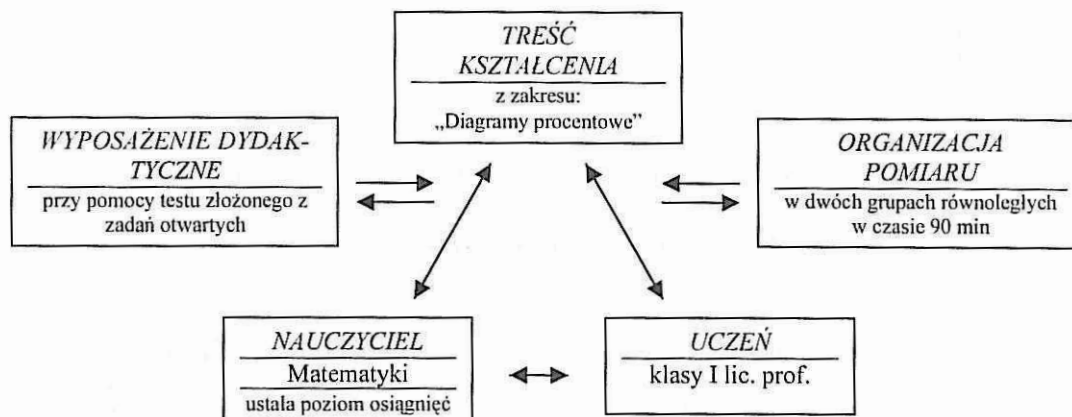
Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19. 04. 1999 r. zobowiązało nauczycieli do opracowania i stosowania w procesie kształcenia szkolnych systemów oceniania. W szkołach powstały i funkcjonują szkolne systemy oceniania (wspólny dla całej szkoły) i przedmiotowe systemy oceniania opracowane przez nauczyciela dla jednej lub kilku grup uczniów w obszarze edukacji jednego przedmiotu. Celem opracowania i funkcjonowania szkolnych i przedmiotowych systemów oceniania jest podnoszenie jakości oceniania wewnątrzszkolnego. O jakości oceniania wewnątrzszkolnego stanowią: obiektywizm pomiaru osiągnięć ucznia oraz tzw. moc motywująca oceniania, czyli pozytywny wpływ oceniania osiągnięć ucznia na jego zaangażowanie w proces kształcenia, na jego aspiracje poznawcze i na jego odpowiedzialność za własne osiągnięcia.

Moje doświadczenie nauczycielskie pozwala mi twierdzić, że większy wpływ na jakość oceniania szkolnego mają przedmiotowe systemy oceniania niż szkolny system - szczególnie, gdy szkoła jest duża. Przedmiotowy system oceniania bardziej uwzględnia międzyosobową relację nauczyciel - uczeń i specyfikę kształcenia w zakresie treści danego przedmiotu.

Przedmiotowy system oceniania to skoordynowany wewnętrznie i wykazujący określoną strukturę układ elementów i zależności między tymi elementami w obszarze oceniania z danego przedmiotu. [1]

Przedmiotowy system oceniania to także - analogicznie do systemu dydaktycznego - celowy układ sytuacji pomiarowych. Sytuacja pomiarowa to współdziałanie pięciu składników, którymi są: treść kształcenia, osoba nauczyciela, osoba ucznia oraz wyposażenie dydaktyczne i organizacja pomiaru, które ma doprowadzić do ustalenia poziomu osiągnięć ucznia w wybranym zakresie treści kształcenia. [2]

Przykład sytuacji pomiarowej:

Wszystkie elementy sytuacji pomiarowej i wszystkie relacje między nimi są ważne, ale który z elementów i która z relacji najsilniej warunkuje jakość oceniania wewnątrzszkolnego?

Aby znaleźć odpowiedź na to pytanie, poprosiłam uczniów szkół ponadpodstawowych (LO, techników z Suwałk) o krótką, szczerą wypowiedź na dość luźno sformułowany temat: „Moje marzenia o szkolnym ocenianiu”. Otrzymałam 353 wypowiedzi, z których zaledwie kilka było nieużytecznych (żart, zlekceważenie).

Jakie są marzenia ucznia o nauczycielu, który ocenia jego osiągnięcia?
(podaję je w kolejności ilości wypowiedzi.)

1. Jest to człowiek sprawiedliwy i uczciwy.
2. Sprawdzając i oceniając osiągnięcia ucznia, nie kieruje się sympatią, opinią innych, innymi sukcesami czy porażkami, znajomością rodziców.
3. Zna ucznia głębiej – jego sytuację rodzinną, uwarunkowania osobowe, zainteresowania, trudności.
4. Stawia uczniom wymagania - rozsądne i uzasadnione ich dobrem.
5. Dostrzega i docenia wysiłek uczniów /tu szczególnie chodzi o uczniów słabych/.
6. Jest konsekwentny i obowiązkowy.
7. Potrafi zapomnieć przeszłość i razem z uczniami patrzeć w przyszłość.
8. Każdemu uczniowi daje szansę na więcej.
9. Rozmawia z uczniami o ich osiągnięciach - o sukcesach i o niepowodzeniach.
10. Cieszy się z osiągnięć uczniów.
11. Nie szafuje dobrymi ocenami, ale ich też nie żałuje.
12. Chętnie pomaga uczniom słabym.

To są marzenia uczniów o nauczycielu – człowieku dobrym, reprezentującym dojrzałą osobowość, pełną świadomość tożsamości bycia nauczycielem – mistrzem dla młodych na drodze ich rozwoju.

Uczniowie mają także marzenia, aby nauczyciel, który ocenia ich osiągnięcia, robił to kompetentnie.

Chcą:

1. otrzymywać stopnie szkolne z uzasadnieniem (dlaczego 3, dlaczego 4?),
2. wiedzieć, co i jak będzie sprawdzane (zakres treści, typ i ilość zadań, czas),
3. mieć jasno sformułowane pytania i zadania,
4. być sprawdzani różnymi metodami (w których mogliby się naprawdę wykazać),
5. znać punktację zadań i zasady formułowania stopni szkolnych na podstawie ilości punktów.

Muszę nadmienić, że wypowiedzi uczniów, czasem z dodatkiem właściwego im humoru, były pełne życzliwości i wyrozumiałości wobec nauczycieli. Stwierdzając, że nauczyciele w ich szkole nie spełniają ich marzeń o szkolnym ocenianiu, często szukali usprawiedliwienia: „bo klasy liczą po 36 osób”, „bo nauczyciel ma dużo godzin”, „bo musi zdążyć z programem”, „bo będzie egzamin zewnętrzny”.

Tak więc, uczniowie, ci, dla których szkoła istnieje, dla których pisze się programy, ustala standardy wymagań edukacyjnych i egzaminacyjnych, standaryzuje testy, podnosi współczynnik rzetelności pomiaru twierdzą, że w procesie sprawdzania i oceniania w szkole najważniejszy jest **nauczyciel** – najpierw jako osoba, potem jako fachowiec.

W procesie reformy systemu edukacji ważne miejsce zajmują różne działania na rzecz podnoszenia jakości oceniania osiągnięć ucznia w szkole. Mamy nowe zasady oceniania, mamy bardziej różnorodne i doskonalsze narzędzia sprawdzania, wykorzystujemy w procesie sprawdzania technologię informacyjną, mamy szkolne i przedmiotowe systemy oceniania, a jednocześnie obserwujemy wyraźny spadek autorytetu nauczyciela w procesie kształcenia, a szczególnie w procesie oceniania wewnątrzszkolnego. W zreformowanej oświacie wyraźnie eksponuje się technologiczne podejście do procesu kształcenia, w tym także do procesu oceniania; eksponuje się metodę, narzędzie, sprawność działania, a pomija się albo przynajmniej zmniejsza rolę, jaką odgrywają osoba nauczyciela i międzyosobowa relacja nauczyciel – uczeń. [3] Uczniowie w szkole, we wszystkim, co zawiera misja szkoły, najbardziej potrzebują międzyosobowego kontaktu z nauczycielem, bo z pomocą nauczyciela – mistrza mogą poznawać świat, mogą rozwijać się. [4] Jeżeli w szkole wszystko jest dla dobra ucznia to na czele tego „wszystkiego” stoi osoba nauczyciela. Myślę, że bardzo trafnie zauważył francuski pedagog Pieron: „aby przewidzieć stopień otrzymany przez ucznia na egzaminie, bardziej ciekawe jest poznanie egzaminatora niż samego ucznia”. [5]

Nauczyciel w procesie sprawdzania – oceniania osiągnięć ucznia:

- planuje proces sprawdzania-oceniania,
- ustala kryteria,
- przewiduje poziom łatwości zadań – różnicuje poziom wymagań,
- konstruuje bądź dobiera zadania,
- konstruuje test (ilość zadań, czas),
- opracowuje model odpowiedzi prawidłowej,
- ustala klucz punktowania,
- interpretuje wyniki pomiaru osiągnięć,
- ustala normy ilościowe na poszczególne oceny,
- formułuje ocenę,
- uzasadnia ocenę,
- komunikuje uczniowi ocenę jego osiągnięć.

To tylko niektóre czynności nauczyciela w procesie sprawdzania i oceniania osiągnięć ucznia. Każda z nich to decyzja, w konsekwencję której wpisany jest uczeń i jego rozwój, bo „oceny szkolne mogą długo ważyć na poczuciu własnej wartości i własnych możliwości człowieka” [6].

A co o swoim ocenianiu myślą nauczyciele?. Poprosiłam ich o wypełnienie ankiety złożonej z 13 szczegółowych pytań. Odpowiadali mniej chętnie niż uczniowie, mniej osobi-

ście (np. tak się robi – a nie „ja robię”; stosuje się – a nie „ja stosuję”; potrzeba – a nie „ja potrzebuję”) i mniej optymistycznie niż uczniowie. Na pytania postawione w kwestionariuszu ankiety odpowiedziało 34 nauczycieli. Grupa jest za mała, by formułować wnioski, ale można sformułować pewną refleksję o nauczycielu w procesie sprawdzania i oceniania osiągnięć ucznia. Refleksja ta jest następująca:

1. Dominującą formą sprawdzania osiągnięć ucznia są prace pisemne o różnym zakresie treści. Rzadziej stosuje się odpowiedzi ustne, a inne formy sprawdzania osiągnięć ucznia, w tym zadania praktyczne, są stosowane sporadycznie.
2. Nauczyciele mają wiele trudności w realizacji procesu sprawdzania-ocenianie: różnicowanie poziomu trudności zadań, ustalenie kryteriów, ustalenie klucza punktowania, konstruowanie zadań i testu, sformułowanie oceny na podstawie wyników pomiaru, ocena zadań otwartych i odpowiedzi ustnych, pisanie recenzji, ocenianie odpowiedzi ustnych, uwzględnianie w ocenie wkładu pracy ucznia.
3. Dużą pomocą w realizacji procesu oceniania osiągnięć uczniów jest opracowany PSO, wiedza z zakresu pomiaru dydaktycznego, różnego rodzaju poradniki a przede wszystkim gotowe zadania i gotowe testy, ponieważ „są lepsze niż moje” i „zdejmują ciężar osobistej odpowiedzialności”.
4. Nauczyciele stwierdzają, że w obszarze oceniania osiągnięć uczniów wiele im się udaje, np.: systematyczność, indywidualne podejście do ucznia, bezstronność wobec uczniów oraz stosowanie różnorodnych narzędzi pomiaru ich osiągnięć.
5. Dość trudno jest nauczycielowi określić swoje potrzeby w obszarze pomiaru osiągnięć uczniów (wielu nauczycieli pozostawiało to pytanie bez odpowiedzi). Chcą przede wszystkim nauczyć się: konstruować dobre zadania, ustalać kryteria i opracować PSO. Pojedyncze wypowiedzi dotyczą dialogu z uczniem i interpretowania wyników pomiaru.
6. Aby podnosić obiektywizm pomiaru, nauczyciele konsekwentnie posługują się ustalonymi kryteriami i dokładnie przestrzegają ustalonej punktacji.
7. Wymiar motywujący oceny szkolnej nauczyciele wzmacniają przez stwarzanie możliwości poprawy stopni szkolnych, solidne recenzje ukierunkowujące dalszą pracę ucznia, dowartościowanie małych osiągnięć ucznia i pochwały.

Przedstawiona refleksja nie jest pełnym obrazem nauczycieli, ale pozwala dokonać pewnych obserwacji.

Według nauczycieli jakość oceniania wewnątrzszkolnego warunkują przede wszystkim ich kompetencje zewnętrzne oraz narzędzia, które można wykorzystać w procesie pomiaru osiągnięć ucznia, natomiast uczniowie, doceniając ważność kompetencji, na pierwszym miejscu postawili jakość osoby nauczyciela.

Misją szkoły jest wspieranie integralnego rozwoju każdego ucznia jako osoby (nie tylko rozwoju intelektualnego) i misję tę szkoła realizuje przez wszystko, co szkołę stanowi, także przez funkcjonowanie systemu oceniania.

Jedynym wskaźnikiem jakości pracy szkoły jest dynamizm osobowego rozwoju każdego ucznia – zdolnego i słabego (nie tylko wysokie osiągnięcia poznawcze).

W tak rozumianą misję szkoły i jakość pracy szkoły wpisany jest pomiar osiągnięć uczniów i osoba nauczyciela, który ocenia osiągnięcia ucznia.

Szeroko rozumiane ocenianie – także ocenianie osiągnięć ucznia w szkole – jest świadomym działaniem na rzecz dobrze ocenianych – uczniów. Dobrem ucznia, dla wzrostu którego istnieje szkoła, jest rozwój osoby ku pełni dojrzałości w systemie wartości uniwersalnych. [7]

Pomiar i ocenianie osiągnięć uczniów w szkole z każdego przedmiotu ma duże szanse, aby być działaniem silnie wspierającym ich rozwój przez:

- ukierunkowywanie osobistego rozwoju i motywowanie do zaangażowania się w ten rozwój,
- wdrażanie do poszukiwania i przyjmowania prawdy o sobie i szkole,
- uczenie samokontroli i samooceny,
- stawianie i osiaganie celów,
- przygotowywanie do podejmowania decyzji o swoim życiu.

Ocenianie, jako świadome działanie dla dobra uczniów, realizowane jest przede wszystkim przez nauczyciela. Stąd wynika nagląca konieczność dalszego przygotowania nauczycieli do realizacji różnych działań w ramach oceniania wewnątrzszkolnego.

Reforma w swoich założeniach programowych a jeszcze bardziej w ich realizacji, osobę nauczyciela, który jest twórcą procesu kształcenia i procesu oceniania, odsuwa na dalszy plan, a koncentruje się przede wszystkim na technologii, na procedurach i na dokumentach.

Przygotowanie nauczyciela do wypełniania zadania oceniania osiągnięć uczniów powinno być realizowane jako:

- 1 – formacja etyczna osoby,
- 2 – wyposażenie w wiedzę i sprawne, twórcze posługiwanie się technologią (wyposażenie + organizacja).

Zaproponowana hierarchia działań jest logicznie uzasadniona: **z osoby rodzi się czyn i jakoś czynu jest świadectwem jakości osoby.**

W książce *Pomiar wyników kształcenia* prof. B. Niemierko zamieszcza streszczenie opracowanego w USA dokumentu *Standardy kompetencji nauczycieli w zakresie oceniania osiągnięć uczniów*. W środowisku nauczycieli suwalskich szkół ponadpodstawowych opracowaliśmy listę umiejętności nauczyciela, które składają się na jego kompetencje w zakresie oceniania osiągnięć uczniów.

Nauczyciel jest kompetentny w ocenianiu, gdy:

- posiada aktualną wiedzę z podstaw pomiaru dydaktycznego, korzysta z aktualnej literatury,
- zna, poprawnie interpretuje i stosuje podstawowe przepisy prawa oświatowego w obszarze oceniania,
- operacjonalizuje cele kształcenia ustalone w podstawie programowej i wybranym programie nauczania i porządkuje je według przyjętych taksonomii,
- wymagania programowe trafnie kwalifikuje na odpowiednie poziomy,
- ustala pozadydaktyczne kryteria osiągnięć ucznia i trafnie wykorzystuje w ustaleniu osiągnięć ucznia,
- potrafi zaplanować proces sprawdzania uwzględniając sprawdzanie sumujące i sprawdzanie kształtujące,
- stosuje różne metody sprawdzania – potrafi je dobrać ze względu na treść i uczniów,
- tworzy dobre zadania sprawdzające – tzn. zadania trafnie sprawdzające stopień osiągnięcia wybranego celu,
- stosuje metody sprawdzania, które pozwalają uczniowi być aktywnym w procesie pomiaru jego osiągnięć,
- w procesie sprawdzania zauważa ucznia słabego i ucznia zdolnego, i wobec każdego z nich trafnie operuje funkcją wspierającą oceny,
- analizuje wyniki pomiaru osiągnięć uczniów i trafnie buduje wnioski dla pracy ucznia i dla siebie,
- buduje komentarz do stopnia szkolnego,
- określa kontekst dydaktyczny osiągnięć ucznia i wykorzystuje jego znajomość do pracy z uczniem,
- posiada własny PSO i realizuje jego ciągłą ewaluację.

Te umiejętności można poznać i tych umiejętności można się nauczyć. Placówki naukowe i placówki doskonalenia nauczycieli wiele czynią w tym zakresie, ale dla jakości oceniania wewnątrzszkolnego od posiadania technicznych umiejętności w zakresie sprawdzania osiągnięć uczniów ważniejsza jest „jakość” osoby nauczyciela.

Oto propozycje cech dojrzałej osobowości nauczyciela ważnych w procesie sprawdzania osiągnięć uczniów. Lista tych cech jest owocem wspólnej refleksji nauczycieli suwalskich.

1. Jest pokornie przekonany, że przyszłość jego uczniów w dużym stopniu zależy od niego. Podejmuje tę odpowiedzialność.
2. Jest wewnętrznie wierny prawdzie: i siebie i ucznia widzi w prawdzie, w tym widzeniu w prawdzie jest odważny.
3. Czuje się sługą rozwoju ucznia – potrafi poświęcić się temu rozwojowi
4. Jego osoba gwarantuje uczniowi poczucie bezpieczeństwa w procesie rozwoju – zdobywaniu wiedzy i w budowaniu postaw.
5. Jest cierpliwy – potrafi czekać i cieszyć się każdym osiągnięciem ucznia.
6. Potrafi od uczniów wymagać tego, co jest ich dobrem.
7. Jest otwarty na dialog z uczniem, w tym dialogu potrafi słuchać, akceptować i prowadzić.

Tego nie można się nauczyć na żadnym kursie. Jest to owocem trudnej i w dobie dominacji techniki i technologii mało popularnej, wewnętrznej pracy nad sobą – autoformacji. Jest to trudne – ale dla jakości oceniania wewnątrzszkolnego, a więc i dla jakości pracy szkoły – konieczne.

„Oceniając popatrz na swego ucznia jak na człowieka.

Z perspektywy tylko wiedzy naukowej uczeń to jednostka, podmiot oddziaływań, numer w zbiorczej tabeli wyników testowania.

Z perspektywy 1 m to człowiek, czasem przerażony i pełen lęku, ale jednocześnie pełen nadziei, że wreszcie coś zrobił dobrze.”[8]

Ważne jest widzenie ucznia z perspektywy naukowej, ale dla jego integralnego rozwoju ważniejsze jest widzenie go z perspektywy 1m.

W odległości 1m od ucznia stoi nauczyciel.

Leokadia Ewa Wojciechowska

LITERATURA

- [1] E. Kowalik, K. Wojciechowska, *Szkolny system oceniania oparty na pomiarze dydaktycznym*, Podkowa-Gdańsk 2000.
- [2] B. Niemierko, *Pomiar wyników kształcenia*, WSiP 1999.
- [3] M. Groenwald, *Czy godność nauczyciela jest zagrożona egzaminowaniem zewnętrznym? Dawne i nowe formy egzaminowania*, Wrocław 2001.
- [4] B. Tarnowska, *Etyka zawodu nauczyciela*, *Wychowawca* 2/2002.
- [5] T. Tyszka, *Psychologiczne pułapki oceniania i podejmowania decyzji*, Gdańsk 1999.
- [6] A. Arends, *Uczymy się nauczać*, WSiP.
- [7] B. Śliwowski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Impuls 1998.
- [8] M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, CODN 1998.